

H U L D E

AAN

E I S E E I S I N G A.

» Zonder den Hoogleeraar VAN SWINDEN, zou de
 » grootheid van EISINGA, die zich, als het ware, in
 » eigene stille deugd en huisselijk genoegen omwond,
 » in duistere vergetelheid zijn gebleven.

» Hij riep haar ten voorschijn, en stelde den man
 » in het volle licht voor Nederland en voor geheel
 » Europa.

» HOMERUS bezong den Trojaanschen krijg en ACHIL-
 » LES, zijnen held. Hij verwierf zich zelven verdien-
 » den roem in Griekenland en bij de Wereld, door
 » daden, weinig meer in aandenken bij den nazaat,
 » met keur en konst van dichterlijk bijwerk op te vj-
 » zelen. Geheel anders, maar, van eenen zedelijken
 » kant ingezien, meer achtingwaardig, kenteekent zich
 » voor ons de Hoogleeraar en Wijsgeer. VAN SWIN-
 » DEN brengt, door zijne reeds helder schijnende ver-
 » maardheid, de nederige en stille verdiensten van
 » eenen tijdgenoot en medeburger, opregt en onge-
 » kunsteld, aan den dag. Hij, aan den naam en het
 » konststuk van EISINGA regt doende, bevordert alzoo
 » den eeuwigen roem van eenen Vries, die daarop
 » regtmatiger aanspraak heeft, dan de dapperheid van
 » den hoogmoedigen Griek, in deszelfs vervoering tot
 » ziedende drift, en wreed, en onverbiddelijk.”

J. BROUWER.

EISE EISINGA werd te *Dronrijp*, in een huis in de Ker-
 kebuurt, op den 21sten van Sprokkelmaand van het jaar

1744, geboren. Zijn vader was JELTE EISES, van *Oosterlittens*, zijne moeder HILTJE STEFFENS, van *Winsum*.

Zij leefden destijds op dat dorp in burgerlijke welvaart en algemeene achting, want zij waren brave menschen, standvastig in de betrachtting hunner pligten. Wolkammer of fabrikeur van saaijet en breiwol zijnde, werd ook EISE in dat bedrijf opgeleid, die zich, tot de uitoefening daarvan, in 1768, te *Franeker* met der woon nederzette, na in het huwelijk te zijn getreden met PIETJE JACOBS, jongedochter, te *Hylaard* geboren (1).

Tot aan zijnen dood heeft de groote man dit nederig bedrijf aangehouden, en zich daardoor een burgerlijk bestaan verschaft. Dat zijn fabrikaat tot het beste behoorde, hetwelk men vervaardigen kon, is algemeen bekend.

In zijne ballingschap, het gevolg der ongelukkige staatsgeschillen van het woelige jaar 1787, verloor hij zijne deugdzame echtgenoot, zonder dat het hem vergund was, haar in de laatste levensoogenblikken te mogen bijstaan, of de overledene de laatste eere te bewijzen.

In 1792 mogt hij zich in het dorp *Visvliet* nederzetten, alwaar hij zijn bedrijf als wolkammer hervatte. Aldaar hertrouwde hij aan TRIJNTJE EELKES SICKEMA, met welke hij in 1795 naar *Franeker* terug keerde. In den morgenstond van den 27sten van Oogstmaand 1828 eindigde hij een welbesteed leven van vier en tachtig en een half jaar.

---

(1) Men zou welligt denken, dat hij *Franeker*, als de hoofdzetel der geleerdheid in *Friesland*, tot zijne woonplaats had gekozen, om er zijne studie voort te zetten; doch hij deed dit, omdat aldaar de wolkammerij eene der hoofdneringen was, alwaar te dien tijde tweemaal honderd duizend pond wol verwerkt werd, aan welke bearbeiding tusschen de tien en veertien stuivers het pond, meereendeels door vrouwen en kinderen, werd verdiend. In 1818 naauwelijks twintig duizend pond. SCHELTEMA, *Geschied- en Letterk. Mengelwerk*.

Zijn oudste zoon, JELTE, den vader gelijkende in lust en geschiktheid voor de wis- en werktuigkunde, stierf in 1809, terwijl zijn tweede zoon, JACOBUS, hem overleefde, op wien, na zijns vaders dood, de zorg voor het *Planetarium* is overgegaan (2).

Uit het tweede huwelijk werden hem twee dochters geboren.

De neiging tot de wiskunde, den Friezen eigen, was ook hem als aangeboren. Van zijne eerste jeugd af, besteedde hij daaraan al de oogenblikken, die aan zijn bedrijf konden worden onttrokken. Een burgerman, WILLEM WYTSSES, te *Franeker*, vrij ervaren in de wiskunde, gaf hem de eerste handleiding. Daarna had hij veel dienst van de wis- en sterrekundige bekwaamheden van WYTSE FOPPES DONGJAMA. Zijn eigen vernuft echter verhieft hem van eenen voortreffelijken leerling tot een groot meester. Hij was wel zijner eigene krachten en vermogens als wis- en werktuigkundige nog onbewust, maar de ondervinding bewees, dat voor zijn brein geen plan onuitvoerlijk, geen ontwerp te verheven was.

Een zeldzaam voorval was de aanleiding tot de vestiging van zijnen roem. In het voorjaar van 1774 stond er in *Friesland* een zich noemende *Liefhebber der Waarheid*, op, die een boekje uitgaf, over de ongelukkige uitwerkselen, welke eene conjunctie van planeten, den 8. Mei daaraanvolgende zullende plaats hebben, op onzen wereldbol zeer waarschijnlijk zou te weeg brengen. Dit kon

---

(2) Volgens Acte van Transport, van 4 October 1826, is het huis met het Planetarium van EISINGA aan het Rijk verkocht voor tien duizend gulden, betaalbaar in tien jaarlijksche termijnen, met vrije woning in het zelfde huis, onder genot van twee honderd guldens 's jaars voor het toezigt. Dit alles moest, na het overlijden van EISINGA, overgaan op den zoon.

een begin zijn van het sloopen en vernietigen van het geheele zamenstel, waartoe wij behooren.

Natuurlijk geloofde het volk dien waarheidsliefhebber meer, dan elk gezond verstand, dat het tegendeel beweerde. De gemoederen werden onrustig en verslagen, angstig en bekommerd, over die geduchte Bloei maand. Drukkers en liedjeszangers, voor hunne beurs partij trekkende van dat wonder der natuur, zoo als zij het noemden, waren in de weer; de eersten om velerlei curieuse stukken te drukken, de laatste om op bruggen en straten het vergaan der wereld te bezingen, en algemeene boete te prediken.

De Regering kwam tusschen beiden, liet de boekjes ophalen, de volkszangers, toen en nog altoos een giftig onkruid en schadelijk gedierte, dikwijls vertoonende een schandelijk spektakel, achter de traliën zetten, en algemeene bekendmakingen uitvaardigen, tot geruststelling der ingezetenen.

Van dit oogenblik af ontwierp EISINGA het plan tot de vervaardiging eens *Planetariums*, en de uitvoering volgde de gedachte. Te regt zegt de Hoogleraar VAN SWINDEN, dat het groote geesten alleen eigen is, zoo groot eenen stap in eens te doen. — Er waren vele zwarigheden; want de wolkammerij was het hoofdbedrijf, waaraan de vervaardiging van het *Planetarium* ondergeschikt moest zijn: het eerste was de kostwinning, het laatste eene uitspanning. Er zouden dus jaren noodig zijn voor de voltooiing, daar de snipperuren niet te zeer vermenigvuldigd konden worden.

Echte huishoudelijke vrouwen (het zij niet tot haar nadeel gezegd) zijn voortvarend, en beschouwen vele schoone en groote zaken mede als tot de huishouding behoorende; zoo ook waarschijnlijk de echtgenoot van EISINGA, die een termijn verlangde bepaald te zien, waarin het werk zou zijn afgelopen. Hij nam het aan in zeven jaren, en

hield woord. Met vier jaren was het *Planetarium* reeds gangbaar, en met het zesde, uitgenomen eenige kleinigheden, meest den uiterlijken sieraad betreffende, voltooid. Ware hij niet tot vele posten en commissiën, die dikwijls zoo tijdvernielende zaken, geroepen geweest, de arbeid ware eerder voleindigd. Zonder eenige vreemde hulp, steeds in stilte voortwerkende, zoodat alles bijna, zelfs in *Franeker*, onbekend bleef, kwam hij tot het doel zijner pogingen, tot de verwezenlijking zijner ontwerpen.

Toen EISINGA uitgeweken was, stond het werktuig stil. Bij zijne terugkomst werd het hersteld, en in de opvolgende jaren, tot bijna aan zijnen dood, zijn daaraan nog vele vermeerderingen en verbeteringen toegebracht.

» Zijne verbazende grootheid (zoo schreef de achtingwaardige Hoogleraar DE CRANE), hem zelve bijna onbekend, » en in de zedigste nederigheid als verscholen, was geheel » oorspronkelijk. De kiem was in eenen zeldzamen aanleg door de natuur geschonken; de ontwikkeling, groei » en vrucht, waren gevolgen alleen van eigen stille vlijt, » voor aller oogen jaren lang verborgen." Maar de voortreffelijke Hoogleraar VAN SWINDEN was het, die, in zijne verrukking over het doorwrochte meesterstuk, aan *Nederland*, ja aan geheel *Europa*, den zonderbaren man in zijne grootheid kenbaar maakte (3).

(3) » Wat is het te beklagen (schrijft VAN SWINDEN aan zinnen Broeder), zeide ik in mij zelve, dat deze man zich niet » van der jeugd af op de werktuigkunde, en hetgeen er toe behoort, heeft kunnen toeleggen! Wie weet hoe ver hij het gebragt » zoude hebben! Wie weet wat hij nog zou kunnen doen, indien » hij niet verplicht ware zich met een ander beroep bezig te houden; indien hij, even als HARRISON en FERGUSON, ware in » staat gesteld, om zich geheel op de werktuigkunde toe te leggen."

HARRISON, een timmerman, werd door zijn vernuft een der grootste werktuigkundigen, en vervaardigde Tjdmeters of Zeehorologiën. Hij kreeg eene belooning van tien duizend pond ster-

In Sprokkelmaand 1780 zag VAN SWINDEN voor het eerst EISINGAAS werkstuk, en nog in het zelfde jaar, nadat hij aan de Akademie der Wetenschappen te *Brussel*, en aan de voornaamste sterrekundigen in *Europa*, mededeelingen had gegeven, gaf hij eene *Beschrijving van een Konststuk, verbeeldende een volledig beweeglijk Hemels-gestel, uitgedagt en vervaardigd door EISE EISINGA, Meede-Raad in de Vroedschap der stad Franeker*, in het licht. — De kundige en verdienstelijke Historieschrijver SCHELTEMA, vervaardigde eene uitvoerige *Levensschets*, in 1818, van den toen vier en tachtigjarigen grijsaard. — Zes jaren later moest eene tweede druk der *Beschrijving van het Planetarium*, van Professor VAN SWINDEN, worden opgelegd, en de geleerde Ds. J. BROUWER, oudste leerling en opregt vriend van den Schrijver, versierde die beschrijving met eene belangrijke Voorrede.

De Hoogleeraar DE CRANE, schoon ook reeds vier en tachtig jaren oud, maar in dien grijzen leeftijd nog altijd met jeugdig vuur bezielde, als het den roem zijner landgenooten en den luister der historie betrof, deelde in 1841 zijne laatste vrucht, bestaande in eene *Letter- en Geschiedkundige Verzameling van Biographische Bijdragen en Berigten*, aan ons door den druk mede. Daarin zijn een viertal stukjes opgenomen, betreffende onzen EISINGA, als:

1°. Overdragt van het huis en *Planetarium* aan het Rijk.

2°. Geschenk door Jonkheer I. AEBINGA VAN HUMALDA,

---

ling tot aanmoediging. — EISINGA, aan het eindperk van zijn leven, kreeg tien jaren lang, duizend gulden. Het geschenk in zilver, door de Staten der Provincie hem vereerd, maar vooral de koelheid, waarmede die zaak werd behandeld, kon den edelen kunstenaar noch verheffen, noch tot aanmoediging verstrekken. — FERGUSON, een boer, vervaardigde ook een *Planetarium*, maar was rijk.

aan de stad *Franeke*, van het voortreffelijk portret van EISINGA, door VAN DER KOOI geschilderd.

3°. Eene hulde bij het overlijden, en:

4°. Eene wetenschappelijke herinnering bij het afsterven van EISINGA.

Deze schrijvers hebben den uitmuntenden Fries beschreven in zijn lot en levenswisseling, in zijn handel en wandel. Hun werk was lofwaardig, gelijk van elk ander, die in kleiner vertoogen hem hebben gehuldigd (4): want waarlijk, hij was een man, zoo eenvoudig van zeden, als rein van harte; zoo edel van vermogens, als vindingrijk van geest; zoo regtschape van wandel, als waarachtig groot in zijn bedrijf. *Friesland*, wil het de oude deugd en trouw niet verzaken, dan moet het late nageslacht nog immer zijnen naam in eerbied en liefde gedenken. — *Nederland*, zal het dankbaar blijven aan verhevene geniën, moet door alle tijden heen den kunstenaar huldigen, voor wiens volhardende werkkraft alle zwaarigheden als kaf verdwenen; — ja, in de jaarboeken van *Europa* verdient 's mans lof met gouden letteren te worden verkondigd! —

Men achte die toegekende eer niet te hoog, dien titel niet te weidsch, die verheffing niet overdreven: want men zie al hetgene, dat in dat werkzaam leven is voortgebragt, men beschouwe het *Planetarium*, dat wereldberoemd meesterstuk van EISE EISINGA; draagt het niet het merk van oorspronkelijkheid, diep verstand, schrander oordeel en noeste vlijt, des te bewonderenswaardiger als de schepping eens

---

(4) Professor KOOPMANS, in zijne *Verhandeling Over de wet der spaarzaamheid in de natuur* (zie *Redevoeringen en Verhandelingen*, 1819, I d.), noemt het *Planetarium* van EISINGA, als een gewichtig voorbeeld van het rijke in de bedoeling, het eenvoudige in den aanleg en het voordeelige in de werking, hetwelk inzonderheid de wet der spaarzaamheid kenmerkt, wanneer vele oogmerken te gelijk bereikt worden.

nederigen mans, die tot aan zijnen dood getrouw bleef aan het eenvoudig bedrijf, waarbij hij als kind was opgevoed?

Het geschrevene moge eene dikmaals gegevene herinnering, eene vele malen gedane herhaling, eene algemeen bekende zaak zijn; al wie prijs stelt op deugd, degelijkheid en ware verdiensten, zal het lauwertakje, dat de vereerder van *Frieslands* roem aan de kroon van zijne handbavers tracht te hechten, eventmin versmaden, als hij met verrukking aanschouwt de prachtige monumenten, voor Keizers, Koningen en Helden opgericht.

Deze gedachten vervulden mij meermalen, toen het mij kennelijk werd, dat geen gedenkteeken, geen enkel opschrift, geen naamcijfer zelfs, ons het plekje kon aanduiden, waar het stoffelijk overblijfsel van den Grooten Man werd ter neder gelegd, toen reeds zijn geest door het hemelruim, in hetwelk hij Gods schepping meer dan eene halve eeuw had gade geslagen, tot het rijk der engelen was opgestegen.

Op het kerkhof te *Dronrijp* is een familiegraf, waarin ook zijn vader JELTE EISES EISINGA was begraven. Het was des zoons uitdrukkelijke begeerte, aldaar ter ruste te gaan, aan welk verlangen is voldaan geworden. Op de zerk, dat graf bedekkende, werd een gebrekkig lofvers op den vader van EISINGA gebeiteld, hetwelk geene andere verdiensten heeft, dan dat het ons de goede bedoeling van den maker te kennen geeft (5). Het voorgenomen plan

---

(5) Het grafschrift is aldus:

JELTE EISES YSINGA

Was in den tijd van dit noodlottig leven,
Van God een wonderbaar vernuft gegeven,
Die door zijn eigen vinding dingen wrocht,
En door zijn eigen hand tot rijpheid brogt,
Zoodat men boven zijn Natuurgenoten,

van Jonkheer AEBINGA VAN HUMALDA, om die rustplaats van een waardiger grafgesteenté te voorzien, is door deszelfs overlijden, in 1834, onvolvoerd gebleven.

Al deze omstandigheden waren toch bij de meeste Friezen onbekend, bij anderen der geheugenis ontgaan. Was het dus niet te verwachten, dat, met nog weinige jaren, welligt niemand U meer de plaats zou weten aan te wijzen, waar Gij welligt als vereerder van ware deugd en verdiensten, naar de behoefte van uw hart, den edelen Fries eene dankbare gedachte zoudt willen wijden; of op de stille verzamelaarsplaats der dooden de nagedachtenis vereeren, van eenen uwer beroemdste landgenooten?

Het waren dan die redenen, welke mij noopten, aan de welmeening der Leden van het Friesch Genootschap een voorstel te onderwerpen, om ten koste van dat Genootschap een gedenkteeken voor EISE EISINGA op te rigten, zonder pracht of praal, nederig en eenvoudig, zoo als de man zelf nederig en eenvoudig was. Voor SIGCO VAN GOSLINGA en MENNO VAN COEHOORN werden, te *Dongjum* en te *Wyckel*, door hunne dankbare Kinderen, kostbare en prachtige monumenten daargesteld, en hunnen roem en luister der vergetelheid ontogen. Maar voor EISINGA was een eenvoudige gedenksteen, naar mijne meening, in den geest en het karakter van den stillen beoefenaar der wetenschappen, voldoende, om hem bij het nageslacht in eere en nagedachtenis te doen blijven.

Den lof en roem van vele zag vergroten,
 't Ligchaam is hier ter ruste neergeleid.
 Tot dat de Heer het wekt tot d' eenwigheid.

Zijn ouderdom doe hij stierf met de jaren Christy geaddeerd
 maakt $1854\frac{30\frac{1}{2}}{3\frac{1}{2}}$

En de jaren Christy met het $\frac{1}{4}$ van zijne jaren gemultipliceert
 komt $31,120\frac{22849}{333800}$.

Het voorstel werd aangenomen, en daaraan gevolg gegeven (6).

Op den 12. April 1845 werd op de vermelde grafzerk alleen den naam ter herkenning geplaatst; maar in de nabijheid van het familiegraf, in den zuidelijken zijmuur van de Gereformeerde kerk, te *Dronrijp*, nevens den hoofdingang, ter bekwamer hoogte van den grond, is eene groote zerk, van Escosijnsche steen, gemetseld, in welken, omringd van een eenvoudig lijst- en lofwerk, werd gebeiteld het navolgende opschrift:

H U T D E

aan

EISE EISINGA,

UITVINDER EN VERVAARDIGER VAN HET
BEROEMD PLANETARIUM TE FRANEKER;
GEBOREN TE DRONRIJP DEN 21 FEBRUARIJ 1744,
OVERLEDEN TE FRANEKER DEN 27 AUGUSTUS 1828,

OP DIT KERKHOF BEGRAVEN;

TOEgebracht

DOOR

HET FRIESCH GENOOTSCHAP VAN
GESCHIED-, OUDHEID- EN TAALKUNDE,

M D C C C X L I V.

(6) Aan eene Commissie van de Heeren Mrs. W. W. BUMA en A. TELTING, met den Voorsteller, werd de uitvoering opgedragen, nadat het ontwerp, en de daaraan verbondene kosten, waren goedgekeurd.

Deze herinnering besluiten wij met den wensch, dat de poging van het Genootschap, om een der verdienstelijkste Landgenooten bij het nageslacht in aandenken te bewaren, den algemeenen bijval zal hebben verdiend. Wie toch zijne geschiedenis hoort of leest en overpeinst, zal in dezelfde bewondering deelen, die ieder weldenkend mensch en elk vereerder der wetenschappen trof, als hij den man zag en sprak, en zijn werk hun aanschouwelijk en begrijpelijk werd gemaakt. Hij was:

Een reine, ronde Fries, eenvoudig in zijn' wandel;
 Een zilverblanke ziel aan God en deugd gewijd;
 Zoo trouw in zijn bedrijf, als eerlijk in zijn' handel;
 Een groot en waar genie, het wonder van zijn' tijd.
 Vol moed en tevens kalm bij ramp en burgertwisten,
 Die hem in goed en bloed ook troffen vroeg en spâ,
 Bleef hij het toonbeeld steeds van een waarachtig Christen;
 Zie daar een flauwe schets van d' eed'len *EISINGA*.

***

Betreedt gij d' akker Gods, herdenkt ge dierbre dooden,
 Waar ook zijn stoffijk deel met 't stof der aard' zich mengt,
 Dan worde Uw hulde hem in eerbied aangeboden,
 Tot offer uwer liefde een dankbre traan geplengd.

April 1847.

J. VAN LEEUWEN.

